

”Op wiens naam vele doortrapte
slimmigheden staan geboekt”

Jacob Engberts, de meester-dief uit Twijzel

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen
tel. 0511-541920

Jacob Engberts werd op 12 maart 1746 ”wegens onderscheide-
ne dieverijen en huisbraken” door het Hof van Friesland ver-
oordeeld om gebrandmerkt en geseld te worden, waarna hij
voor tien jaar naar het Tucht- en Werkhuis te Leeuwarden
werd verwezen. Hij leefde voort in de volksfantasie en onge-
looflijke staaltjes van zijn slimheid werden een eeuw later nog
verteld en doorverteld.

42 Ducaten	—	132-6-
Een dubbeldi. zylver.	—	5-0-
een-half Ducaton	—	1-11-0
Drie Ducaten	—	15-15-
een stuk weerdigh	—	1-0-
een carijts. z. schell.	—	1-12-
		<hr/>
		157-12-0

Specie Conille van 6 gele
Bij Jacob Engberts gevonden

Specificatie van het geld dat Jacob Engberts bij zijn tweede arrestatie bij zich
had.

Inleiding

Jacob Engberts werd op 25 mei 1710 te Oostermeer gedoopt als zoon van Engbert Jacobs en Aeltje Sytses. Hij trouwde met Baukjen Teekes, die op 4 november 1708 te Kooten werd geboren. Vanaf 1734 woonde het gezin bij het "Hoog Sandt" te Twijzel. Hun kinderen Ybeltje, Fetje en Eelkje kwamen hier ter wereld, respectievelijk in de jaren 1734, 1735 en 1737. Het beroep van Jacob was koemelker en koopman. Zijn vrouw Baukjen had een winkeltje in levensmiddelen. Zij was een dochter van Teeke Sybes te Kooten. Teeke leefde in 1749 niet meer, maar zijn weduwe staat in een belastingregister van dat jaar geregistreerd als een "welgestelde boerinne". Zij was vrij vermogend. Een hele reeks van jaren leende het echtpaar geld van haar tot dat al hun bezittingen aan de moeder van Baukjen werden overgedragen.

Op het slechte pad

Jacob hield er nog een tweede tak op na. Bij nacht en ontij trok hij er op uit om te stelen. Hij begon met het hier en daar stiekem weghalen van korven met bijen. Op zich was dit niet zo moeilijk. De korven stonden in open lucht. Het was niet nodig om hiervoor in te breken. Toen zijn bezittingen in 1740 werden getaxeerd in verband met een lening van zijn schoonmoeder waren "zeventien korven Beijen" zijn eigendom met een waarde van in totaal 42 caroliguldens. Het was dus wel de moeite waard om er nog een aantal bij te stelen. Driemaal stal hij drie korven met bijen, dit was uit de hovinge van boer Wijbe Tjebbes te Lutkepost, bij Sibe Gerrits, meester-schoenmaker in Veenklooster en opnieuw in dit dorp bij Harmen Pieters. Jacob Engberts was beslist niet bang, want hij had de brutaliteit om deze korven naar het land van Jacob Cornelis op het Nieuw-Kruisland te brengen om daar van de rondvliegende bijen nog meer honing te krijgen. Hij had ondertussen ze allemaal geel geverfd en voorzien van zijn eigen voorletters: J.E. De beroofde eigenaren herkenden hier hun eigen korven, maar bewijzen konden ze het niet. Onze gauwdief kwam hierdoor mischien op het idee om nog meer bijenkorven te roven en dat lukte hem wonderwel. Omstreeks Sint Pieter van het jaar 1741 merkte Jan Meekes in Drogeham dat hem drie beste korven met bijen waren ontstolen en daarvoor in de plaats drie slechte korven werden teruggeplaatst. Later verklaarde boer Halbe Meynes uit Drogeham dat in de bijenstal van Jacob Engberts ook vijf

van zijn korven stonden. Het was allemaal het werk van onze man uit Twijzel.

Verdere dieverijen

Na het stelen van bijenkorven, wat allemaal goed afliep voor onze Jacob, ging hij weer op het inbrekerspad. Deze keer zocht hij het in eigen dorp. In de nacht van 25 op 26 november 1741 brak hij het vrachtschip open van de Twijzeler veerschippers dat in het haventje van Twijzel lag.

De schippers waren 's avonds laat in Twijzel aangekomen en hadden besloten om de volgende dag de lading te lossen. Na het schip goed te hebben afgesloten, waren ze naar huis gegaan. Jacob Engberts was waarschijnlijk op de hoogte dat er iets was te halen, want hij ontvreemde een groot pak met manufacturen met een waarde van ruim 62 caroliguldens.

Hoe nu het te verkopen? Maar Jacob wist wel raad. Een week later, op 1 december, miste boer Ate Claes een van zijn paarden uit de wei. Om deze zesjarige zwarte merrie te zoeken stuurde hij zijn arbeiders er op uit. Hij ging zelf naar Buitenpost en daar midden in het dorp liep het dier zomaar op straat, zonder toom. De boer was blij dat hij het paard terug had, maar wie zou dit hebben gedaan? Volgens een verklaring van Ate Simons, die bij Gerkesklooster aan het vallaat woonde, had hij op 1 december een man op een zwart paard gezien, met een zak achterop. Bij het vallaat sprong de ruiter

van het paard, gaf het beest een klap op zijn kont en "liet het losbandig teruglopen". Het was dus wel duidelijk hoe de dief het vervoer van zijn buit had geregeld. Op die dag verscheen Jacob Engberts met een grote zak op de rug in Stroobos en ging aan boord van het eerste trekschip richting Groningen. In Lutjegast ging hij van boord en begaf zich naar de herberg van Jan Bijleveld. Hier bestelde hij "een oordt jenever en een copje coffi". Wanneer hij dit had genuttigd en zich klaar maakte om te vertrekken, vroeg het kasteleinske: "Waar moet gij naar toe?" "Naar Leek of Peize", was het antwoord. Maar daar is onze Jacob nooit geweest. In de late avond keerde hij terug naar de herberg en brak daar "een glasvenster open" en kroop naar binnen. Uit het kabinet dat in de kamer stond, stal hij o.a. 100 car. guldens. Via Groningen kwam hij weer terug op zijn thuisbasis in Twijzel, maar het grote pak met manufacturen was nog steeds in zijn bezit. Blijkbaar was hij niet in de gelegenheid geweest om een heler te vinden. Intussen deed in het dorp al het gerucht de ronde dat Jacob Engberts het pak manufacturen uit het veerschip zou hebben gestolen en het werd dus tijd om het kwijt te raken.

Buit verstoep

Hij verzoon een list om er op een goede manier vanaf te komen. Enkele dagen later ontmoette de 37-jarige knecht Harmen Jans uit Twijzel, die op weg was naar zijn broer om te dorsen, 's morgens vroeg om een uur of vier, onze meester-dief Jacob Engberts. Harmen verklaarde later voor de rechters dat hij een groot pak op zijn rug droeg met een touw om zijn middel vastgemaakt. Nog diezelfde morgen werd bij één van de Twijzeler veerschippers Jan Jansen Koning aan de deur gerammeld. Sjoukjen Ubles de dienstmeid, schrok wakker en hoorde haar baas roepen, dat ze de deur open moest maken om te zien wie daar was. Sjoukjen deed wat haar was gezegd en zag in de schemering een onbekende man met een zwarte rok aan de deur staan. Deze gaf haar een brief met de woorden "Daar is een brief. Die moest dyn baas geven. Die zal wel zien wat er in staat". Met verbazing las de schipper het epistel. Er stond in, dat het goed, dat Jan Jansen Koning uit het schip miste, terug te bekomen was "in het lutkehuis van boer Lieuwe Fockes".

Nog dezelfde morgen ging Jan Jansen met de brief naar de medeschippers en met zijn drieën gingen ze naar de bijzitter Eelse Hellinga, die ook in Twijzel woonde. Deze Hellinga (later in dit artikel komen we hem weer tegen) liet onmiddellijk de dorpsrechter halen. Nu gingen ze met vijf man naar het huis van Lieuwes Fockes. Zijn vrouw was alleen met de dienstboden thuis en keek heel verbaasd toen de optocht voor haar deur verscheen. De mannen vertelden waarvoor ze kwamen. Toen bleek dat de deur van het "lutkehuis" wijd open stond en dat een groot deel van de opgestapelde turven was omgevallen. Onder de turfhoop vonden ze

inderdaad de gestolen zak met manufacturen uit het veerschip. Nu leek er voldoende reden om Jacob Engberts te arresteren en om naar Leeuwarden te brengen.

Voor de rechters

Tijdens dit proces hield hij zich voor de domme en ontkende alles. Het kon niet waar zijn dat hij het pak manufacturen uit het veerschip in Twijzel had gestolen, want hij logeerde toen bij de schoolmeester Jurjen Sjoerds in Opende. Daar was hij ook te gast toen er bij de kastelein Bijleveld in Lutjegast werd ingebroken. Als bewijs werd er door hem zelf opgestelde alibi op tafel gelegd, dat ondertekend was door zijn gastheer Jurjen Sjoerds. Op 19 december 1742 volgde vrijspraak wegens gebrek aan bewijs.

Opnieuw op het dievenpad

Ruim een half jaar na zijn vrijspraak "absenteerde Jacob zich van zijn gezin", met andere woorden hij ging aan het zwerven. Zo nu en dan liet hij zich eens in Twijzel zien. In de nacht van 26 op 27 april 1743 volgde er een inbraak bij de koopman Halbe Watses in Kootstertille. Met de buit (o.a. een koperen theeketel en een tinnen trekpot) verliet hij stiekem het huis.

Maar de wagenmakersknecht Klaas Tammes zag hem daar snel weglopen, over de til, de weg op naar Den Ham (Drogeham). Hij verklaarde dit later voor het Hof van Friesland. Hierna verdwenen er weer bijenkorven, die later werden teruggevonden aan de Harsteweg, onder Kooten, vlakbij de plek waar Jacob zijn bijenkorven had staan. In de nacht van 31 oktober op 1 november 1744 kreeg het veerschip in het haventje van Twijzel weer bezoek van Jacob. Hij brak het schip open en nam ongeveer 50 pond stroop en twee zakken met zout mee. Juist op dit moment zat het winkeltje van zijn vrouw Baukjen zonder stroop en zout. Het lag voor de hand dat de verdenking viel op haar man. Verschillende klanten uit Twijzel wisten later te vertellen dat er opeens na de diefstal weer stroop en zout te koop was. Op 11 november 1744 werd Jacob Engberts dan ook aangezegd om voor het Hof van Friesland in Leeuwarden te verschijnen. Maar hij kwam niet opdagen en de dagen daarna ook niet. Hij vertrok toen met de noorderzon en maandenlang werd niets meer van hem vernomen.

Wel heel brutaal!

Begin april 1745 dook hij weer in Twijzel op. Hij scheen hier zich toch het beste op zijn gemak te voelen om weer wat uit te halen. Zijn plaatselijke bekendheid was hier uiteraard het grootst. In de nacht van 4 op 5 april bracht hij in Twijzel een onverwachte visite aan de rijke boer Tjalling Roels en zijn vrouw Antje Hendriks. Hierbij ging hij wel erg brutaal en geraffineerd te werk. Voor het raampje bij de deel waren drie plankjes dwars vastgespijkerd. Eén daarvan brak hij los en sloeg toen een ruitje kapot. Nu kon hij bij de haak op het naaste raampje komen en kwam zo binnen. De boer en de boerin lagen rustig te slapen in de bedstede. De vrouw had 's avonds haar rokken uitgedaan en die 'bestopt' tussen haar en de muur. Maar Jacob boog zich over de slapenden heen en wist de rokken te pakken. Hij spreidde ze heel voorzichtig op de vloer uiteen en haalde de sleutels uit de rokkzak. Hiermee opende hij eerst de kas en daarna het kabinet. Hij haalde er van alles uit, zoals een zilveren ketting, een gouden speld, een bijbel met zilveren haken, en zo voort. Alles stopte hij in een grote zak. Hij verdween door de achterdeur en schoof die gewoon van de grendel. Buiten gekomen, trok hij eerst zijn oude schoenen uit en zette die bij de achterdeur. Toen trok hij de schoenen van Tjalling met zilveren gespen aan, sloeg de zak over zijn schouder en vertrok naar Groningen.

"Monsieur Van der Vecht"

Hier bezocht hij op 7 april de winkel van Johanna de Grijs, weduwe van de zilversmid Jan Paping, die aan de 'Brede Merkt' een zaak had. De man uit Twijzel zag er nu keurig uit, de weduwe en haar winkelknecht zagen hem meteen voor een "monsieur" aan. Hij was gekleed in een zwarte boerenrok en een nieuwe zwarte broek met daar onder zwarte kousen. Zijn voeten staken in schoenen met zilveren gespen, die waarschijnlijk aan boer Tjalling hadden toebehoord. Op zijn hoofd droeg hij een mooie ruige muts, die met rode zijde was gevoerd. Hij stelde zich voor als "monsieur Van der Vecht" en had een aantal spullen, die hij aan de weduwe wilde verkopen en dit slaagde. Later konden de weduwe en haar knecht een goed signalement van de leverancier geven. "Hij had bruinzwart haar, kleinlijk en middelmatig van postuur en was erg vrolijk in zijn wezen". Drie dagen later, op 10 april, kreeg de Heerenveense zilversmid Lykle Homstra bezoek van dezelfde monsieur. Deze vertelde de zilversmid, dat de boeren om Twijzel bijzonder zwaar getroffen waren door de veepest. Bijna al hun dieren hadden ze verloren en waren nu genoodzaakt hun zilver te verkopen. Het lukte hem weer om een aantal sieraden van het gezin Tjalling Roels te verkopen.

Gedaan met de vrijheid

"De kruik gaat zo lang te water tot zij breekt", zegt het spreekwoord en dat was ook het geval met Jacob Engberts. Na zeker nog drie diefstallen in de maand juni 1745, o.a. te Eestrum, Tergracht en De Valom, liep hij eindelijk tegen de lamp. Op 26 juli werd hij in Groningen gepakt. Hij had daar weer

wat gestolen spullen kunnen verkopen. Op last van de Substituut Procureur-generaal werd hij nu overgebracht naar het Hof van Friesland in Leeuwarden. Nu zag het er heel slecht uit voor onze Jacob. Er kwamen vele getuigen opdraven die hun gestolen spullen herkennen en allemaal voor hem belastende verklaringen aflegden. Maar de meester-dief liet het er niet bij zitten en riep een getuige op die in zijn voordeel kon pleiten.

Bijzitter Hellinga

Deze persoon was niet minder dan een bijzitter in Achtkarspelen, t.w. Eelse Hellinga, die ook verscheen en een getuigenis afgelegde. Wat was een bijzitter in die tijd? In de Encyclopedie van Friesland valt te lezen dat destijds een bijzitter, ook wel vrederechter genoemd, lid was van het grietnijgerecht die onder leiding van de grietman bestuur en rechtspraak voor grietnij uitoefende. Tot 1795 werden deze personen door de grietman benoemd uit de verstandigsten der grietnij, meest ten getale van vier. Over de verklaring van Hellinga werd in het rechtbankverslag o.m. het volgende geschreven:

- "dat aan de getuigenis van Eelse Hellinga geen geloof kon worden gehecht als zijnde een 'intime vrindt' van Jacob Engberts;

- dat het in den eerste opslag enigszins vreemd schijnt, hoe een mederechter zich zo kan vergeten om zich als een patron te gedragen voor een persoon als deze gevangene, die sedert jaren wegens zijne gepleegde schelmenstreken zo berugt is geweest, dat hij tot grote schrik en vreeze was geworden voor alle goede ingezetenen ten plattelande dezer provincie".

Verder kunnen we in dit verslag lezen dat er bewijzen waren voor de "grootte vrindtschap" tussen Jacob Engberts en Eelse Hellinga, omdat Jacob in de gevangenis aan Hellinga een brief had geschreven met de aanhef:

"GrootWaerde En seer Hooggeagt Vrent Bjsitter Eelse Hellinga" en ook de benaming 'lieve vrindt' kwam in de brief voor. Verder scheen er voor zijn arrestatie nog contact te zijn geweest tussen de beide vrienden, want Jacoba Hellinga om raad gevraagd, wat hij nu het beste kon doen na al zijn inbraken. "Vluchten buiten de provincie", was het antwoord van de bijzitter geweest. Ook bleek uit het verslag van de zitting een wel heel kwalijke rol die Eelse Hellinga hier speelde, zeker voor een mederechter onwaardig. Wat was er namelijk gebeurd? Hellinga was op bezoek geweest bij Tjalling Roels en zijn vrouw en had toen geprobeerd te bewerken dat Tjalling voor het Hof zou verklaren dat het plankje voor het glazen venster bij de dorsvloer daags na de diefstal nog vast had gezeten. Van deze getuigenis kon het leven van Jacob Engberts afhangen. "Met veel standvastigheid" ging Tjalling Roels hier echter niet op in. Uit het te betalen

bedrag aan belasting door Hellinga in 1749 valt op te maken dat hij een vermogend man was. Maar dat hij ook één van de verstandigsten was uit Achtkarspelen, lijkt niet waarschijnlijk. Verder bleek ook nog dat de vrouw van Jacob te vergeefs had geprobeerd om iemand uit Twijzel een gunstige verklaring voor Jacob te laten afleggen. Bij het uitgaan van de kerk had zij de man aangesproken en hem op de koffie genodigd. Dit was dus een teken dat Baukjen nog achter haar man stond.

Het vonnis

Op 6 september 1745 verscheen Jacob Engberts voor de Procureur-Generaal, de heer Ramaker. In het hiervan opge- maakte rapport kunnen we lezen dat de gevangene deed "alsof hij niet wel bij zijn zinnen was en hem een verdraayt gezigt had getoond". Ramaker zei tegen Jacob: "dat de gemaakte gekheit nu lang genoeg had geduurd en dat hij hiermee het Hof van Friesland niet om de tuin kon leiden". De gevangene had hierop niets geantwoord, maar had slechts een onverstaanbaar geluid laten horen. Hierna bracht de medicus Adema van de gevangenis, een uitgebreid rapport over Jacob Engberts uit. Deze rapporteerde o.a. 'geene teekenen van sotheid of sinneloosheit te kunnen ontdekken, maar wel een grote wan- hoop". Verder werd geschreven dat de beklaagde "trachtte door gefingeerde sinneloosheit aan het regtveerdig exa- men te ontkomen". De arts kon geen woord uit hem krijgen. De cipier van Houten schreef later dat de gevangene "zijne behoeften in de broek had ge- daan, zodat men bij hem in zijn hok niet kon duren". De rechters trokken zich niets aan van de aanstellerij en op 12 maart 1746 werd Jacob Engberts veroordeeld om gebrandmerkt en ge- seld te worden, waarna hij voor 10 jaar naar het Tucht- en Werkhuis te Leeu- warden werd verwezen.

Hoe het verder ging

Tien jaar lang, van 1746 tot 1756, zit onze Jacob nu veilig opgeborgen. Ken- nelijk heeft hij deze straf volledig uit- gezeten, want in het Speciekohier van Achtkarspelen kunnen we zien dat hij in 1757 bij zijn moeder Aeltje Sytses te Twijzel ging wonen. Uit de aantekening in dit belastingregister van 1757: "Aeltje Sytses vrigestelt, nu bij Jacob Engberts op een nieuw nummer", valt dit op te maken. Nog 15 jaar lang (tot en met 1772) komen we zijn naam te- gen en ieder jaar werd hij aangeslagen voor een bedrag van 6 car. guldens. Hoe hij nu aan de kost kwam en of hij op het rechte pad bleef, is niet na te gaan. In ieder geval werd hij niet weer veroordeeld. Na 1772 verdwijnt zijn naam uit het Speciekohier en zijn we zijn spoor kwijt. Jacob is dan 62 jaar en het kan zijn dat er door de dood een einde aan zijn leven was gekomen. Waarom hij na zijn vrijlating niet weer

bij zijn vrouw Baukjen introk, kunnen we niet achterhalen.

Drie jaar na de arrestatie van Jacob en wel in 1749, behoorde zij nog bij de belastingplichtigen in Twijzel. In het "Quotisatiekohier" van dat jaar staat dat haar gezin (van twee personen) een bedrag van 5 car. guldens en 4 stuivers moet betalen. Uit deze zeer lage aan- slag valt op te maken dat ze het dan arm hebben. Van Baukjen Teekes houdt dan het spoor op, maar dochter Fetje, die in 1749 waarschijnlijk bij haar woonde, trouwde op 25 maart 1770 in de kerk van Twijzel, zoals we nu nog in het trouwboek kunnen lezen.

Niet in het vergeetboek

Jacob Engberts raakte na zijn dood be- slist niet in het vergeetboek. Zijn da- den waren in wijde omgeving bekend geworden en werden in heel Friesland en daarbuiten nog generaties lang doorverteld. Hierdoor werden de ver- halen steeds sterker en meer onwaar- schijnlijk. De ware gebeurtenissen, zo- als die voorkomen in het archief van het Hof van Friesland, lijken weinig op die in de latere volksverhalen. Een be- langrijk element is echter hetzelfde. De hoofdpersoon hield de mensen voor de gek door zich voor iemand anders uit te geven en hierna zijn slag te slaan. De verkleedpartijen komen in beide soorten verhalen voor. De volksschrij- ver Waling Dijkstra, die leefde van 1821-1914, zou in zijn jeugd nog wel bejaarde mensen hebben ontmoet, die de meester-dief hadden gekend. In het boek "Uit Friesland's Volksleven", waarin genoemde schrijver een groot aantal volksvertellingen heeft bijeen- gebracht, komen zes voor die gaan over de uitgehaalde schelmenstreken van Jacob Engberts. Waling Dijkstra wist echter niet waar Jacob had ge- woond, want hij schreef hierover het volgende:

"De woon- of verblijfplaats van Japik Engberts wordt verschillend opgege- ven; iedere verteller schijnt zijn eigen omgeving daarvoor aan te wijzen. Ik woonde van 1840 tot 1855 in Hennaar- deradeel; daar werd verteld dat hij te Rien had gewoond, terwijl anderen hem in de omstreken van Drachten plaatsden. Tot eer van Japik Engberts wordt aangevoerd dat hij geen enkelen moord op het geweten heeft".

Dit laatste is inderdaad juist. We kun- nen ook nergens in de rechterlijke stukken vinden dat hij mensen bedreig- de of mishandelde. Hij was met recht een meester-dief.

Bronnen:

- Naast het reeds genoemde:
- Ryksargyf Fryslân (Criminele cen- tenties Hof van Friesland, toegang 14, inv. nrs 2065 en 2215).
- David Hartsema "De Meesterdief uit de Wouden", 1990.
- Dit was een publicatie van de Stich- ting Oud-Achtkarspelen.



Kerk en toren van Twijzel in de 18e eeuw (tekening J. Stellingwerf)

met alle onderdanigheid, en
 eerbied te berigten, dat hij onderge-
 den voornoemden gevangen, geene tekenen
 van sotheit, of sinneloosheit, die beroe-
 kinge natuurlijk eigen, heeft kunnen
 ontdekken; maar wel een grote verlegent-
 heit, en daar op gevolgde wanhoop, voort-
 komende, moreel gesproken, uit een vaste
 verbeelding, door overtuiging van zijne
 consciencie, dat hij niet in fraet zal
 zijn, van zich, als voor de tweede maal
 voor de houwgedigte serschare van Urd.
 mog: moettende verschijnen, te kunnen

Fragment van het rapport van de gevangenismedicus over Jacob Engberts zijn toestand.